

Végtelenített szobrászati történet

Tornay Endre András (1949–2008) művészetéről,
szombathelyi emlékkiállítása kapcsán

A művészeti lexikonok, az adattárak, az összefoglaló művészettörténeti munkák immár egy fájdalmasan korán lezárult, kiemelkedő jelentőségű szobrászi oeuvre-ről: az 1949 és 2008 között élt, a hetvenes évektől haláláig rendkívül aktív művészeti munkásságot kifejtő Tornay Endre András életművéről emlékeznek meg. A dolgokat véglegessé záró múlt időbe foglalva regisztrálják, hogy az erdélyi Zetelakán született szobrász a Kolozsváron végzett főiskolai tanulmányokat és az e tájon megélt rövid pályakezdő alkotószakaszt követően 1976-tól Magyarországon élt és dolgozott: kezdetben Balassagyarmaton, majd 1982-től, a haláláig megadatott negyed századon át Kőszegen. Munkálkodása felölelte a szobrászati ágazat számos műformáját és műfaját: művészetében a legfontosabb alkotóterületté a kisplasztika, illetve a kiállítási közegbe, a belső térbe komponált kisszobor, valamint az érem és a plakett megalkotása vált, de emellett készített számos köztérre tervezett és kivitelezett, és épületbelsőbe illesztett kompozíciót; leginkább rendhagyó, az autonóm művészeti programját reprezentáló és esetenként a megrendelői konvenciók szellemét sugárzó emlékművet, emlékszobrot és díszítő jellegű plasztikát is. Műveivel rendszeresen bemutatkozott a hazai és a külföldi kiállítótermekben rendezett önálló tárlatokon – hosszan sorolhatnánk a helyszíneket Csíkszeredától, Brassón és Kézdivásárhelyen át Budapestig, Gödöllőig, Kaposvárig, Sárovarig és Szombathelyig –, újabb és újabb szobrai és érmei állandó szereplők voltak az országos tárlatokon és a szakmai seregszemléken: megannyi Pécsen, az országos kisplasztikai biennálén és Sopronban, az országos érembiennálén és más, rangos szakági fórumon elnyert díj fémjelzi folyamatos, intenzív, különös szépségű és kiemelkedő minőségű művekben kiteljesedő alkotói jelenlétét. A magánkollekciókba és a korszak művészetét, művészettörténetét megrajzolni hivatott közgyűjteményekbe került műveken s a hagyatékban fennmaradt alkotásokon túl az életút, a pályakép száraz, tényszerű adatai és a művészetét dokumentáló tanulmányok, kritikák, cikkek hosszú-hosszú sora is azt igazolja, hogy Tornay Endre András szobrászata a XX. század utolsó harmada, az új évezred első évtizede magyar művészetének fontos, megkerülhetetlen fejezete – és ezt tanúsította a 2008 nyarán a Szombathelyi Képtár által megrendezett szép emlékkiállítás is, amelynek kurátora Zsámbéki Monika művészettörténész volt.

Ez a művészeti fejezet – jóllehet a korszak maga rendkívül ellentmondásos, és két, társadalmi alapjaiban egymással teljesen ellentétes szakaszra, az 1980–1990-es évtizedforduló előtti és utáni periódusra bomlik – mégis rendkívül egységes és nagyobb változásoktól érintetlen, a tetten érhető stilisztikai

váltásoktól, éles fordulatoktól mentes. Tornay Endre András már pályája kezdetén, néhány naturális, realista szemléletű mű megalkotása után kimunkálta azt a formailag rendkívül tömör és szűkszavú, mondandójában a népművészet szimbolikus kifejezésére törő szobrászi nyelvezetet, amelynek példaadó mestere a zseniális román szobrász, Brâncuși volt, s akinek szobrászata igézetében Tornay Endre András mellett az ugyancsak erdélyi Diénes Attila, valamint Samu Géza vagy Varga Géza Ferenc művészete is kibontakozhatott. Az egységes, a változatlan művészeti világkép tanúsítványa a kézművesség tisztelete, az anyagszerűség a teljes munkásságon átívelő volta is: Tornay Endre András – bár ritkán, s így főként korai alkotószakaszában faragott követ és alakított terrakottaszobrokat is, míg a bronz, elsősorban éremművészeti munkássága okán és révén végigkísérte pályáján – műveinek domináns, meghatározó anyaga mindvégig a fa, amelyet általában megfestett vagy más anyagokkal gazdagított. A fa alkalmazása, megmunkálása során azonban nem hagyományos, faragott, a zárt tömbből, a tömegeből való elvétellel alakított faszobrok születtek Tornay Endre András műhelyében, hanem olyan konstrukciók, amelyeknek lényegük a kollázsszerű összeillesztettség, az építettség, s amelyben a fellelt, talált, másodlagosan felhasznált elemek, a mindennapi tárgyak és rekvizitumok és a szobrász által alakított alkotórészek közötti minőségi különbségek elmosódnak, felismerhetetlenekké válnak. A szabad térbe helyezett, élesen hangsúlyozott sziluettel megjelenített, vagy a falsíkra komponált, dombormű-, illetve kontrarelief-pozícióba helyezett munkák elsősorban szimbolikus emberalak-megjelenítések, illetve az ember világának tárgyi-környezeti elemeire rímelő olyan alakzatok, amelyek a konkrét és az elvonatkoztatott szférák között kelteneek villódzásokat. Az idolkok, a fejfák, a keresztek, a házak, a kapuk megidézésének vissza-visszatérő volta mellett a Tornay-szobrászat emberközpontúságára Chikán Bálint művészettörténész már 1983-ban felhívta a figyelmet: „Tornay Endre András szobrászatának kiindulópontja minden esetben az ember. (...) Formái, figurái időtlenül lényegítően szimbolikusak. Alakjai (...) szinte kivétel nélkül harmóniát sugároznak. (...) És mivel művészetének állandó kiindulópontja az ember (...), így nyilvánvaló, hogy a harmónia világképének egészére vonatkozik, beleértve az ember és a természet, az ember és ember, és az ember önmagával való viszonyát is.” Ez a harmóniakeresés és harmónia-teremtés élteti idolszerű kisplasztikái, domborművei mellett érmeit is: a százat meghaladó darabszámú *Végtelen történet* és az *Éjszaka hordaléka*, a *Vég nélküli menetelés* vagy a *Gondolatok Bartókról* című sorozatok nagy ívű, a modern magyar éremművészet eme remekbe szabott műegyütteseit.

Az autonóm művészi program sérthetetlenlése, a XX. századi modern szobrászat tradíciójához való tudatos kapcsolódás, a korba ágyazottság mély áttételessége, a leleményes és dúsz kifejezésű szimbolikus szobrászi forma nyelv kimunkálása mellett számos fontos, a Tornay-szobrászatot karakteresen jellemző vonásra hívhatnánk még fel a figyelmet: így a geometrikus és az organikus formaelemek, motívumok érzékeny szintézisbe foglalt alkalmazására, a durva, rusztikus kivitelezés és a finom, míves kidolgozás egymással oly ellentétes jelenségének egy-egy alkotói periódusban való felerősödésére vagy visszaszorulására, illetve esetenként egy-egy műben való párhuzamos jelenlétére, egy-egy kompozíción belül a részek és az egész rendkívül pontosan

mérlegelt kimunkálására, az anyagiságot is tükröztető felületek oly változatos alkalmazására – a hol szűkszavú, máskor meg fantasztikus gazdagságú megoldozottságra –, a színek kifejező és dekorativitást szolgáló erejére, a művek esetenkénti idő-koptatottságára, a vertikális és a horizontális tengelyek józan egyensúly-kijelölő szerepére és ezek tudatos megbontására-megbillentésére, a pozitív-negatív formák feleselgetésére, a zárt és a megnyitott tömegek tér-át hatására, a meditatív jelleg és a játékoság együttes jelenlétére, a köznapi utalásokra és a megfoghatatlanságokba emelő-emelkedő, a műveket éltető, különös módon testet öltő, vagy talán csak az érzeteinkben összpontosuló, de valóban átérezhető időtlenségre.

A XX. század második felének, és főként a század utolsó harmadának szobrászati kavalkádjában, a tárgyformáló, tárgyalakító, tárgyfókuszáló művészeti kezdeményezések körében, a klasszikus plasztikai hagyományokhoz közel, a klasszikus ideák körében, ám a szigorú szabályrendszereket megbontva, a kiüresedett konvenciókat elutasítva – de a radikális, mindennel leszámoló újításokkal dacolva – született meg, bontakozott ki Tornay Endre András tradíciókat éltető és modernitás ígérte szobrászata. E szobrász a szülőföldjétől messze sodródva az alapvetően humánus indíttatásait és tisztaságra törő szellemi-etikai eszményeit munkássága során az utolsó pillanatig megőrizte, és így hagyományozta ránk értékekben oly gazdag életművének szoborműveit: a hol nagy méretekbe foglalt, hol arasznyi, tenyérre emelhető, a múltját hordozó ember közösségnek szóló, de mindenkor bensőséges sugárzású magánemlékműveit. Joggal vélhetjük úgy, hogy e plasztikai leleményekkel és varázslatos különösségekkel, anyag- és formagazdagsággal, szépségekkel és harmóniákkal éltetett közösségi magánemlékművek a megőrzés pusztá feladatánál többre, sokkal többre köteleznek minket.

Wehner Tibor